

NEHREVÂLÎ

leti'l-Medeniyye ve'r-Rûmiyye. Nehrevâlî'nin Medine'ye, ardından Suriye ve Anadolu üzerinden İstanbul'a yaptığı seyahatlerini anlattığı önemli bir eserdir. Uğradığı şehir ve kasabalardan, karşılaştığı kişi ve olaylardan bahseden müellifin yer verdiği olaylar arasında Kütahya yakınlarında Şehzade Bayezid ile kardeşi Selim arasındaki mücadele, İstanbul'da Kanûnî'nin hanımı Hürrem Sultan için düzenlenen cenaze merasimi ve Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ile görüşmesi de yer almaktadır. Kitabın Türkiye ile ilgili kısmını Kilisli Rifat tercüme etmiştir. Ekrem Kâmil de Nehrevâlî'nin Türkiye'de gezdiği şehirlere dair anlatımlarını Bedreddin el-Gazzî'nin anlatımları ile mukayeseli olarak Türkçe'ye tercüme etmiştir (*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi*, I [İstanbul 1937], s. 3-90; eserin yazma nüshası için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 515). **5. Tezkiretü'n-Nehrevâlî**. Müellifin 959 (1552) yılındaki yangından sonra kaleme aldığı eser onun çeşitli konulara dair notlarını, nazım ve nesir halinde çeşitli kitaplardan yaptığı alıntılarla Medine ve İstanbul'a yaptığı seyahat hâtralarına temel teşkil eden hususları ihtiva etmektedir (*el-Berku'l-Yemânî*, neşredenin girişi, s. 41-45). **6. et-Temsîl ve'l-muḥâdâra bi'l-ebÿâtî'l-müfredetî'n-nâdire**. Fas Sultanı Gâlib- Liemrillâh eş-Şerîf Abdullah'a ithaf edilen bir şiir kitabıdır (Brockelmann, *GAL*, II, 501). **7. el-Câmi' li-kütübî's-sünneti's-sitte fi'l-ḥadîş**. Müellifin *Kütüb-i Sitte*'yi esas alarak yazdığı bu kitabın 959 (1552) yılındaki yangında kaybolduğu tahmin edilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 576). **8. Ṭabaḳâtü'l-Ḥanefiyye**. Bu eseri de yangın sırasında yanmıştır (*a.g.e.*, II, 1098). **9. Kenzû'l-esmâ fi fenni (keşfi)'l-mu'ammâ**. Arapça metin yazımında edebî açıdan bazı kelimelerin kullanımına dairdir (Brockelmann, *GAL*, II, 501). **10. Mi'yârü'l-mürîdîn**. Bazı dinî fırkaların görüşleri ve bunların tenkidi hakkındadır (*el-Berku'l-Yemânî*, neşredenin girişi, s. 53). **11. Münteḥabü't-târîḥ fi't-terâcim**. Nehrevâlî ailesinden başlamak üzere bazı meşhur şahısların biyografisi hakkındadır (C. Zeydân, III, 325; Muhammed Habîb el-Hîle, s. 253). **12. Ed'iyetü'l-ḥac ve'l-umre** (Kahire 1288; Mekke 1319). Farsça eserler yazdığı da bilinen Nehrevâlî, Lutfî Paşa'nın *el-Fıkhü'l-ekber Şerhi*'ni Arapça'ya ve ardından Farsça'ya tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nehrevâlî, *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-Ösmânî* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1387/1967, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 11-59; a.mlf., *el-İslâm bi-a'lâmi Beytillâhi'l-ḥarâm* (nşr. F. Wüs-

tenfeld), Göttingen 1274/1857, s. 6, 458, ayrıca bk. tür.yer.; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 268-269; Gazî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 44-48; *Keşfü'z-zunûn*, I, 126, 239-240, 576; II, 1098, 1298, 1513, 1832; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ*, I, 407-416; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 420-421; Şevkānî, *el-Bedrü't-ṭâli'*, II, 57-58; Brockelmann, *GAL*, II, 500-501; *Suppl.*, II, 514-515; a.mlf., "Nehrevâlî", *İA*, IX, 190-191; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-ḥavâtır*, IV, 285-290; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târiḥi'l-Yemen fi'l-âşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 213-215; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, II, 944-961; Babinger (Üçok), s. 99-101; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 324-325; M. Habîb el-Hîle, *et-Târîḥ ve'l-mü'erriḥûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 242-253; Hulûsî Yavuz, *Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rumûzî Târîhi*, Ankara 2003, I, s. XIX-XXII, XXXIX-XLII; J. R. Blackburn, "al-Nahravâlî", *EP* (İng.), VII, 911-912.

EYMEN FUÂD SEYYİD

NEHREVAN SAVAŞI

Hız. Ali ile
Abdullah b. Vehb er-Râsibî
liderliğindeki Hâriciler arasında
meydana gelen savaş
(38/658)

(bk. ABDULLAH b. VEHB er-RÂSİBÎ;
ALİ; HÂRİCİLER).

en-NEHRÜ'L-FÂİK
(النهر الفائق)

Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin
Kenzü'd-dekâ'ik adlı
Hanefî fıkhına dair eserine
Sirâceddin İbn Nuceym
(ö. 1005/1596)
tarafından yazılan şerh
(bk. KENZÜ'D-DEKÂİK).

NEKÂİZ
(النكاض)

Daha çok
Cerîr, Ferezdek ve Ahtal
arasında gerçekleşmiş olan
övünme ve yergi temalı
atışma şiirleri
(bk. CERİR b. ATIYYE; HİCİV; ŞİİR).

NEKÂVETÜ'L-EDVÂR
(نقاوة الأودار)

Hâce Abdülaziz'in
(XV. yüzyıl)
mûsiki nazariyatına dair eseri.

Türk mûsikisi nazariyatçısı Abdülkâdir-i Merâğî'nin en küçük oğlu Abdülaziz tarafından kaleme alınmıştır. Arşiv kayıtlarında adına Abdülkâdirzâde veya Hâce Abdüla-

ziz olarak rastlanan Abdülaziz Çelebi 1405'ten sonra Semerkant'ta doğdu. 1410-1421 yılları arasında Herat'ta bulundu. Osmanlı topraklarına gelince 825'te (1422) II. Murad kendisine Edirne'nin Hacı Temürhan (Temirhanlı) köyünün gelirini tahsis etti. Edirne Sarayı'nda "cemâat-i mutribân" ders verip babasının ekolünü sürdürdü. Fâtih Sultan Mehmed'in sarayında da mûsiki hocalığına devam etti. Aynı zamanda döneminin önemli bestekâr ve üdülerinden olan Abdülaziz'in *Neḳâvetü'l-edvâr*'ı yazarken babası Merâğî'nin kitaplarından büyük ölçüde faydalandığı anlaşılmaktadır. Farsça kaleme alınan eser Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf edilmiştir. Mehmet Suphi Ezgi ve Saîd-i Nefîsî kitabın Kanûnî Sultan Süleyman adına yazıldığını söylüyor-sa da bu doğru değildir.

Neḳâvetü'l-edvâr bir mukaddime, on iki bölüm (fasıl) ve bir hâtimeden meydana gelmiştir. Hız. Peygamber'in güzel ses üzerine söylediği rivayet edilen hadislerinin yer aldığı mukaddime bölümünü ses, nağme, iki ses arasındaki tizlik ve pestlik farkı (buut), cem' ve mûsiki kelimesinin mânalarının ele alındığı birinci bölüm takip eder. İkinci bölümde mûsiki aletlerinden ses ve nağmenin elde edilişi, sesler arasındaki tizlik ve pestlik sebepleri, üçüncü bölümde perdeler, teller ve nisbetler işlenir. Aralıkların taksimi, cinsler ve uyumlu seslerin izah edildiği dördüncü bölümün ardından buutların birbirine eklenmesi yoluyla devirlerin tertibi, meşhur devirler, altı âvâze, yirmi dört şube ve bu şubelerin telli saz perdelerinden meydana getirilme yollarının anlatıldığı beşinci bölüm gelir. Altıncı bölümde tabakalar konusu ele alınır. Nağme, uygun perdeler, âvâze ve şubelerle mûsikide intikallerin işlendiği yedinci ve sekizinci bölümü ikâ' devirlerinin yer aldığı dokuzuncu bölüm takip eder. Onuncu bölümde zayıf ve kuvvetli edvâr ve akort üzerinde durulmaktadır. Hânen-delerin uyması gereken meclis âdâbı ile mûsiki aletlerinin isimleri ve sınıflandırılması, nağmenin tesirleri konularının bulunduğu on birinci bölümün ardından mûsiki ilminde uyulacak esaslar ve köklerin konu alındığı on ikinci bölüm gelir. Eser meşhur mûsikişinasların anlatıldığı hâtime ile sona erer.

Altı âvâze, on iki makam ve yirmi dört şubenin izah edildiği eserlerde çalgılar telliler, üflemeleiler ve vurmaları olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. *Neḳâvetü'l-edvâr* ile *Câmi'u'l-elḥân* ve *Maḳâşidü'l-elḥân*'daki aralıklar, ikâ', çalgılar, dönemin mûsikişinasları, mûsiki âdâbı gibi konular bir-

birinin neredeyse aynıdır. Müellifin, eserini takdim ettiği Fâtih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı sarayında gördüğü müzikîşinaslardan ve müzikî aletlerinden hiç bahsetmemesi onun benzeri müzikî kollarında kendi zamanını yeteri kadar aydınlatmadığı kanaatini uyandırmaktadır. Bu da Süreyya Agayeva ve Eugenie Popescu Judetz gibi müzikologları Abdülaziz'in bu eseriyle babasının ününü pekiştirmeyi amaçladığı görüşüne sevk etmiştir (Judetz, s. 75-76).

Fâtih dönemi müzikî çalışmaları açısından taşıdığı önemden dolayı Hüseyin Sadeddin Arel'in bir makale ile incelediği *Ne-kâvetü'l-edvâr*'ın (MM, sy. 63-65 [1953], s. 69 vd.) ikisi Türkiye'de (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3646; TSMK, III. Ahmed, nr. 3462), biri yurt dışında (Leningrad Üniversitesi Ktp., nr. 446) olmak üzere üç nüshası tesbit edilmiştir. Abdülaziz'in aynı zamanda üdi olan Mahmud Çelebi adındaki oğlu da Osmanlı sarayına alınmış ve müzikî nazariyatına dair *Ma-kâşidü'l-edvâr* adlı eserini II. Bayezid'e ithaf etmiştir. Onun bu eseriyle babasının ve dedesininkiler arasında büyük benzerlikler görülmektedir. *Ne-kâvetü'l-edvâr*'ın Hüseyin Sadeddin Arel tarafından Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshasından 1920'de istinsah edilen 100 sayfalık bir nüshası İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'ndedir. Ayrıca Abdülaziz'in, Merâğî'nin eseri *Ma-kâşidü'l-el-hân'a* bir sayfalık hâşiyeye yazdığı Henry G. Farmer'in verdiği bilgiden öğrenilmektedir (İA, I, 84).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâce Abdülaziz, *Ne-kâvetü'l-edvâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3646, vr. 1^b, 2^b, 24^b-25^b; *Mecmûa*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3652, vr. 87^b, 95^a, 96^b, 115^b; *Mecmûa*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1002, vr. 130^a; Şemseddin Rûmî, *Mecmûa*, Paris Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds, nr. 260, vr. 100^b, 238^a; Suphî Ezgî, *Nazarî-Amelî Türk Musikîsi*, İstanbul 1933, I, 262; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 106; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, II, 814; Münzevî, *Fihrist*, V, 3924-3925; Rauf Yekta, *Türk Musikîsi*, s. 50; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 42-43; E. Popescu Judetz, *Türk Musikî Kültürünün Anlamları* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1988, s. 75-76; M. Emîn Riyâhî, *Zebân u Edeb-i Fârsî der Kaalemrev-i Osmânî*, Tahran 1369 hş., s. 161; Nuri Özcan, "XV. ve XVI. Asırlarda Türk Dünyasında Musikî", *XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 474; a.mlf., "Osmanlılarda Musikî", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, III, 223; a.mlf., "Abdülkadir-i Merâğî", *DİA*, I, 243-244; Hüseyin Sadettin Arel, "Fatih Devrinde Türk Musikîsi", *MM*, sy. 63-65 (1953), s. 69-75; M. Takî Dânişpejûh, "Şâd u Sî End Eşer-i Fârsî der Müsikî", *Hüner u Merdüm*, sy. 95, Tahran 1349 hş., s. 45; Recep Uslu, "Fatih Sultan Mehmed Zamanında Müsikîşinaslar", *MM*, sy. 465 (1999), s. 25-26; a.mlf., "Abdülaziz Çelebi (Hâ-

ce)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 40; H. G. Farmer, "Abdülkadir", *İA*, I, 84; Öztuna, *BTMA*, I, 12-13; Euckhard Neubauer, "Musikî Hayatı: 15. ve 16. Yüzyıllar", *DBİst.A*, V, 523-524.

RECEP USLU

NEKKÂRİYYE

(النكارية)

Tâher'teki Rüstemî imâmetini kabul etmedikleri için bu isimle anılan İbâziyye'nin ikinci büyük kolu (bk. İBÂZİYYE).

NEMÂ

(النماء)

Zekâta konu teşkil eden malların artıcı nitelikte olması veya bu nitelikte sayılması anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "artmak, çoğalmak, bereketli olmak" anlamına gelen *nemâ* kelimesi fıkıh terimi olarak zekâta tâbi malın artıcı nitelikte olması veya sayılmasını ifade eder; bu nitelikteki mala *nâmî* denir. Öte yandan satım, rehin, hibe, murâbaha gibi işlemlere yahut şü'fa veya miras hakkına konu olan ya da gasbedilmiş malda meydana gelen artışın hükmü incelenirken fıkıh kitaplarının değişik bölümlerinde *nemâ* kavramına sıkça rastlandığı gibi, kişinin sahip olduğu veya olmadığı bir malın üretim ya da artışı için yapabileceği girişim veya faaliyetin meşrû ve gayri meşrû biçimleriyle bunlara bağlanacak fikhî sonuçlar ele alınırken aynı kökten türetilen *innâm* kelimesi kullanılır.

Hz. Peygamber'in kavli ve ameli sünnetiyle Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulamalarını dikkate alan fakihler bu devirlerde zekâta tâbi tutulan malların *nâmî* olduğunu tesbit etmişler, dolayısıyla *nemâyî* zekâtın mala ilişkin vücûb şartı olarak kabul etmişlerdir. Fıkıhta *nemâ* hakikî ve takdirî (hükmi) olmak üzere iki kısımda incelenir. Hakikî *nemâ* maldaki gerçek anlamda artışı belirtir; bu kısımda ele alınan *nâmî* malları ticaret malları, toprak ürünleri, hayvanlar, define ve madenler şeklinde dört grupta toplamak mümkündür. Takdirî *nemâ* ise bir malın potansiyel olarak artma, artırılma ve çoğalma özelliğine sahip bulunması sebebiyle fiilen artış gerçekleşme-se bile artıcı nitelikte sayılması demektir. Altın, gümüş ve para bu grupta yer alır.

Ticaretin kâr amacıyla yapıldığı dikkate alınarak ticarî emtia hakikaten *nâmî* mal-

lar grubunda mütalaa edilmiştir. Nitekim Hz. Ömer deri ticareti yapan Hammâs'ın, zekât ödemeyi gerektirecek malı bulunmadığını söylemesi üzerine derileri göstererek onların parasal değerini belirleyip zekâtını ödemesi gerektiğini hatırlatmıştır (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 581). Toprak ürünleri de tarım yoluyla elde edilen ve mal varlığında gerçek artış sağlayan bir gelir sayılmıştır. Bakara sûresinin 267. âyetinde bunların zekâta tâbi olduğuna işaret edildiği gibi hâkim kanaate göre, "Hasat günü hakkını verin" ifadesinde geçen (el-En'âm 6/141) "hak"tan maksat zekâttır; toprak ürünlerinin zekâtına ilişkin nisap ve nisbetleri gösteren hadisler de bu görüşü desteklemektedir (Buhârî, "Zekât", 55; ayrıca bk. ÖŞÜR). Hakikaten *nâmî* olan diğer bir mal grubu zekâta tâbi hayvanlardır. Hz. Peygamber deve, sığır ve koyun cinsi hayvanlardan zekât tahsil etmiş (Buhârî, "Zekât", 42), fakihler keçiyi koyuna ve mandayı sığıra kıyas ederek bunların da zekâta tâbi olacağı hususunda ittifak etmiştir. Fukahanın çoğunluğuna göre bu hayvanların zekâta tâbi olması yılın çoğunu otlaklarda otlayarak geçirme şartına bağlıdır; dolayısıyla yemle beslenen hayvanlarla ziraat, nakliye vb. işlerde kullanılan hayvanlar bu kapsama da değildir. Madenler de istihsal edildikçe sahibi veya işletmecinin mal varlığına artı değer olarak katıldığından hakikaten *nâmî* mallardandır. Maden, define, hazine gibi eşyayı ifade eden "rikâz"dan 1/5 nisbetinde vergi ödeneceğini belirten hadise dayanarak (a.g.e., s. 467) Hulefâ-yi Râşidîn döneminde ve sonraki devirlerde yapılan tahsilâtın zekâtın harcama kalemine mi yoksa fey'in-kine mi konulacağı tartışılmıştır.

Mübadele aracı olması yanında çalıştırılınca gelir getiren ve saklandığında tasarruf aracı vazifesi gören altın, gümüş ve para takdiren *nâmî* sayılmış, zekâta tâbi kılınarak sahiplerinin bunları yatırıma sevk etmesi hedeflenmiştir. Hz. Peygamber, ister nakit ister külçe olsun piyasada çokça bulunan gümüşün nisab ve nisbetini belirlemiş (Buhârî, "Zekât", 32-38), Hz. Ömer ve Hz. Ali ondan öğrendikleri şekilde altının her 20 dinarından 1/2 dinar zekât almış (a.g.e., s. 577), mezhep imamı da gümüşün nisabının 200 dirhem, altın nisabının 20 miskal ve her ikisinin % 2,5 nisbetinde zekâta tâbi mal olduğu hususunda görüş birliğine varmıştır. O devirde henüz kâğıt para kullanılmadığı için mezhep imamlarının fetvalarında bu tür paranın zekâtıyla ilgili açık bir hükme rastlanma-